

բու որսորդը լաղզոն կը նետէ ու անասունը իրեն կը քաշէ, ձին կը վնասէ, կ'աքացէ, կը ծանանայ, փախչելու երթալու կատաղութեամբ մը : Ան ատեն որսորդը անոր ռնգունքը կը բանայ, իր բերանը կը մօտեցնէ եւ իր շունչը կուտայ հոն բոլոր ուժովը : Ա՛լ անասունը իրն է, եւ իր տիրոջը կը հետեւի ան՝ հեղ ու հաւատարիմ, առանց սանձի . անոր շունչը ունի իր մէջ : — Ինչ որ մեր բոլոր քաղցր խօսքերը, անուշ վարմունքը չյաջողեցան ձեռք բերել, իրեն առջին դրուած այդ պզտիկ գիրքը կ'ըցաւ ներգործել Սազօրն հոգւոյն մէջ . մեր շունչն էր որ իր մէջ անցած էր, ու ա՛լ մեզի կը կապէր զանի : Հիմա, ժամերով իր գրքին վրայ գլուխը հակած, կ'աշխատէր քակելու գրեթէ իմաստը, սորվելու մոլեգին ցանկութեամբ մը : Հակառակ մեր բոլոր յորդորներուն, կը յամառէր կը մնար իր գրքին վրայ, առանց մասնակցելու միւս տղոց խաղերուն :

Բան մը չէր գիտեր, վայրի տունկի մը պէս մեծցած՝ ազատ բնութեան մէջտեղ : Մէկ քանի շաբաթ ետքը, սկսանք իրեն խօսիլ տիեզերքին վրայ, Աստուծոյ վրայ, Յիսուսի վրայ : Ան աչքերը մեզի պիշ, մտիկ կ'ընէր, հասկնալու տենչով մը որ իր գէմքը կը մթնոցէր իրեն կ'ըսէի թէ Գործադրն Էակ մըն էր որ բնութեան բոլոր բարիքները ստեղծեր էր մեզի համար, թէ անոր երախտապարտ մնալու էինք, որովհետեւ միշտ կը հսկէր մեր վրայ, ու աղօթելու էինք անոր, անոր ուղղելու էինք մեր մտղթանքները, որովհետեւ պիտի տար մեզի ինչ որ իրմէ խնդրէինք : Իր կրկնապատկուած ուշադրութենէն կը հասկնայի թէ ամբողջ ցնցում մըն էր որ կը կատարուէր իր էութեանը մէջ :

— Ըսէ՛, Սազօ, դուն ալ քան մը ուզէ՛ Աստուծոյ : Ինչ կ'ուզէս որ տայ քեզի :

Գլուխը ծռեց ու պատասխան չտուաւ : Ինչ կ'անցնէր իր մտքին ալքերուն մէջ, եղունգնեւորով՝ ծուռզին վրայ բացուած գիրքը կը քեղըրթէր, առանց ինձի նայելու : Վայրկեաններ անցան, կ'ըթողուի գինքը իր ներքին աշխատութեանը հետ : Յետոյ, մէկէն, նորէն գլուխը վեր առաւ, իր վառող աչքերը ինձի յառեց, ու ըսաւ .

— Կ'ՈՒԶԵՄ ՈՐ ԽԵԼԻՔ ՏԱՏ ԻՆՇԻ :

Օ՛, գրեկա առիդները, ու սեղմեցի զինքը թեւերուս մէջ, անկուշտ համարելով իր աչքերը որոնք հիմա թաց էին : Տեղին ձայնն էր որ կը խօսէր իր բերնովը : Անգիտակցաբար, բնականօրէն, կը խնդրէր այն գէնքը որ պիտի ապ-

րեցնէր զինքը ներկայ քաղաքակրթութեան մէջ, միա՛կ ուժը որ իրեն անհրաժեշտ էր : Արեւինն մէջ ունէր այդ պէտքը դէպի իմացականութիւնը, դէպի գիտութիւնը, դէպի յառաջդիմութիւնը, դէպի յաղթանակը : Ատո՛վ էր որ իր ցեղը տեսեր էր, ու պիտի տեսէր :

Ձէ՛, այդ ձգտումովը, դէպի այդ հորիզոնները լարուած կամբով մը, վախ չի կայ որ Հայութիւնը կորսուի, պարո՛ն, յարեց տոքթորը ոտքի ելլելով : Ամիսէ մը . նորէն Հայաստան պիտի դառնամ :

Լոնտոն

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

ՇԷՅԽՈՐԴԻՆ

Անդապառի վկայ

Իմ բարեկամ ՏԻԳՐԱՆ ԵՐԿԱՅԻՆ

Սէմրայի ցեղը եօթը օր կուլար իր ալիւոր Շէյխին մանը : Սուգը վրանէ վրան գլուխով սեւ ծալքերը կը տարածէր վրանաստանին վրայ : Մահուան երգեր, տխուր քերթուածներու մեղեդիներ թնդացին եօթը օր : Հերարձակ՝ լուկան կանայք, մազերու փետտումով՝ խնարհին ճիչերով հեծկտացին . անվրէժ մեռնող զիւցազնը կ'ողջային . . .

Ռաշիտ, Սէմրայի Շէյխը անվրէժ մեռած էր : Գիչերային խաւարներուն մէջէն, նիզակի մը սլաքը, կոնակէն յանկարծակի զարկած էր զանի վատ էր այն տէգը, աւելի վատ զայն բռնող ձեռքը : Էլ-Քաղզապին էր : Էլ-Քաղզապ . . . չէ . . . սարսուռ ու սոսկում . . . անարկու անուն, Էլ-Քաղզապ . . . ամենուն ծանօթ էր այդ զարհուրելի անունը, սակայն ոչ ոք տեսած էր խաւարքնակ աւաղակին դէմքը : Էլ-Քաղզապ, անապատին սարափը, տակաւին կ'ապրէր, եւ վրէժխնդրութեան լուծը կը ծանրանար Սէմրայի ցեղին վրայ :

Ո՛վ պիտի լուծէր Շէյխ Ռաշիտի մահուան վրէժը :

* * *

Նէտիմ, սեւ զանգրահներ երկայն խապերով

պատանին, նստած է վրանին անկիւնը: Նորայս պեխեր հագիւ հագ կը օտուերեն պատանւոյն գորշ դէմքը. Նէտիմ՝ Շէյխորդի հարազատ՝ Շէյխին աչքին լոյսը՝ անշարժ նստած է ակնապիշ: արցունքները իր այտերը չեն ողողեր: Խոկմանց մէջ ընկզմեալ իր սիրուն դէմքը, ճակատագրին անտրտունջ նպատակող արտայայտութեամբ, յանկարծ տարիքներ առած է. ցաւէն նոր փորուած թշերը անապատին լուռ ու խորունկ տխրութիւնն ունին:

Վշտահար մօրը բերնէն լսած էր իր ծնողին մահուան գոյժը եւ թէ սպանիչ աւազակը դեռ կ'ապրէր: անոր վրայ՝ սեւաշեյա պատանին, վրանին տակ քաշուած, խոկմանց մէջ կ'անցնէ սուգի եօթը օրերը. աչքը ցամաք, սիրտը քար կտրած, լուռ ու անխօս է ան, եւ ամէն ոք անոր լուռութիւնը կը յարգէ:

Խթերորդ օրուան արեւը դեռ չմարած, Սէմրայի ամբողջ ցեղը ոտքի վրայ կանգնած է. Շէյխին վրանին մօտ, մատակ մը թամբած, անհամբեր ամբակը կը դափէր. հանդուգեալ դիւցազնին մատակն է. Նէտիմ՝ զանգրահեր սեւ խոպերով պատանին, վրանէն ղուրս կ'ելլայ՝ վարդ այտերը ցամբած, աշուրները խորունկցած. պատանին մարդ եղած է. Յամբաքայլ մօտեցաւ մատակին, ցատքեց ու հեծաւ:

— Աստուած դաշտնդ ուղղէ, որդիս:

Ու նստեալածքը որդու վրայ սեւեռած, մայրը անոր մեկնումը երկաթի ղիտեց, անշարժ, տրեւրադէմ, թեւերը կախ . . .

— Աստուած հետք ըլլայ, որդիս:

Ու Սէմրայի ամբողջ ցեղը հաւաքուած, Աստուծոյ անունը յիշելով՝ թեւերու նահապետական շարժումներն մը մէջ իր օրհնութիւնը կը զրկէր երկրասարդ ուղեւորին ետեւէն, ու կը հետեւէր ձիաւորին արովին որ նիզակը ձեռքը անապատին դէպ ի անդունդը քառաբլուս կ'անհետանայ, մինչ արեգակը, իր կրակի գոյն չէլ հասազայթներովը՝ մարը չմտած՝ պահ մը եւս կը շտապուէն այդ նկարին վեհութիւնը:

* *

Անապատ . . . Անհունութիւն:

Հոն ամենայն ինչ անվերջ է — ծաւալական տեւողութիւնը անտառան կը տարածուի, կ'երկննայ, յաւէտ կը սփռուի անծայրափակ գորշ մակարդակին վրայ . . .

Անապատ . . . Լուռութիւն:

Հոն ամենայն ինչ անծայն է — միօրինակ

տարածութեանց վրայ լուռութիւնը համր ու անքթիթ կը սաւառնի . . . օդը մուշ է, սաղարդներու տերեւներուն մէջէն չփուելով անցնող հովին օտոսփիւնը չեւ լսեր հոն. այդ վայրերը՝ զաղտնապահ ու անխօս՝ իրենց յանձնածոջ անհարձ կուլ կուտան. ձիուն խխիջը արձագանգ երբեք չի գտնար, ձայն ու գոչ խխիջ կը ցնդին եւ ներքեւդ գետինները խուլ՝ անքան խուլ են որ նոյգիդ սմբակին զափը անգամ չեւ լսեր. եւ չուրջ լուռութիւնը նօսը է ու ջինջ ա՛նքան որ մտքիդ խորհածը զոգցես ակնջիկ կը լսէ:

Տխրապատ . . . Տխրութիւն:

Երբեք ծիծաղը անոր երեսը չ'սփոսեր. — Խուլ-մուշի մը տխուր դէմքով միշտ խոկմանց մէջ է անս Սրտէ զուրկ ու անողորմ, անապատը ճճիին իսկ կեանք չի պարգեւեր, եւ գուցէ այն տխրութիւնը իր ակամայ ճնողքութեանը՝ կամ անէճքի մը վճռի հետեւանքն է, անոր համար մաղձ ու թախիծը իրենց ծանր նսեղը կը ծաւալեն չորս կողմը:

Անապատին խորհրդաւոր տրտում հողին, հողույդ վրայ անհպօրէն կ'աղղէ, Անսամանն ու Անհունը ներքը կը մոճուին. Անսկիզբն ու Անվերջը կ'ըմբռնեն եւ այն պահուն մեկնութեան մը կարօտը զքեզ չի մարմնակեր:

Ա՛խ այդ անծայրափակ ամապութեանց տեւողութիւնը, այդ ներշնչող հեռաւորութեանց լոյն ծաւալումը, երբեք հետքէ մը չգծուած, միօրինակ, միածաւալ, միահալիթ . . .

Մերթ ընդ մերթ ժանիքաւոր տափափունքներ թիզ մը վեր կը ջնանս բարձրացնել գլուխին. այն բոյսերը գետիններուն պէս գորշ են: Իրենց սայրածեւ երկաթ տերեւները, չոր պապական լեզուներու նման, արեգակին արեգեց ներքեւ ջղերու պրկմամբ հրատապ չուզով կը առչորոկն. անշէջ ծարաւի դատապարտեալ այն անթառամները, օրհամին անհա՛ կը սպառեն ուղտին անցքին որուն սնունդ պիտի ըլլան, միակ սնունդ անապատաց այն հարազատին:

Խորհրդապատ միայնութեանց մէջէն Նէտիմ նետի պէս կ'ընթանայ . . .

Ատեններ անցան. Նէտիմ, վրէժի խուզակը, անդադար կը վնտուէ. Քանի անգամ արդէն անապատը իրաչաճեւ կտրած անցած է, աչքը հեռաւորութեանց վրայ յառած, աջ ու ձախ, ամէն կողմ կը վնտուէ, կ'որոնէ, անխոնջ անընդհատ կ'ընկնանայ. ի զ՛՛ւր. Արեւուն խորհուրդ հարցուց, աստղերուն հետ խօսեցաւ. ի զ՛՛ւր. ո՛չ ոք . . .

Եւ կը սպասէ բազդին ձայնին. Արաքսեցիկն

համբերութիւնը իր անապատին նման լայն ու անհուն է, սակայն նորնքան սաստիկ եւ մոլեգին է արտին զայրոյթը :

Այլ եւս Նէտիմ կատղած է . անապատին անդունդը իր գոյեհրով լեցուեցան , արտին հեծեծանքէն մոնչիւնները միջոցը բռնեցին . ցատումի վայրագ շանթով աշուղները կը վառին . մազերը հովին , թեգանիքը ուռած , խրթնահայեաց , տէգ ի ձեռին , վագրի պէս կ'արշաւէ ան , ու մատակը , գրգռուած , հովուն հետ կը մրցի .

Ի գո՛ւր , ոչ ոք . . .

Գիշերները, երազէն արթնցած, գլուխը կ'աննէր կ'երթար հողմի մոնչմամբ սուրայով . իսկ մատակը չէխորդիին հոգւոյն մրրիկը կը զգայ , ու հեւքը բռնած , աստղերուն փայլին տակ կը թռի գետինները լափելով .

Ի գո՛ւր . . . ո՛չ ոք . . .

Երբեմն, գիշերային խուզարկէն յոգնած, քնաթափախ, գետինը փռուած կը ննջէ . իր խորդացող հագագը կը կասեցնէ անապատին թափառող աղուեր որ պահ մը կանգ կ'աննէ ու զգալով քնացող դիւցազնին սրտին սեւ փոթորիկը , բայց բարձր՝ անմոռնչ ու վեհանձն յարգանքով մէկդի կը քաշուի խաւարներուն մէջ :

Օր մը սակայն , իրիկնամտին , գորշ տափասանին ծայրը , հեռուն , հորիզոնին մօտ՝ գորշագոյն կէտ մը աչքը մը գրաւէ . բայց անապատին հեռուն այնքան մօտ է որ տեսողական տարակոյս մը կը ծնի , յոյս մը թերեւս . . . ու Նէտիմ մտրակեց մատակը , թռաւ մօտեցաւ , մերձեցաւ . ի գո՛ւր . . . շառագունեալ հորիզոնին վրայ , հեռզհեռէ վրանի մը բրգաձեւ ուր ուազիւրը կը դրոշմուի , Արաբացիի փոքր վրան մըն է ան . Նէտիմ իր ցցած սեւ վրանը կը ճանչնայ , եւ կը դիմէ հոն գիշերը անցընելու :

* * *

Կէս գիշեր է :

Սրածայր արծաթացող մահիկով , բիւրակաբեկաջ աստղերով փայլփլուն Արաբիայ գիշեր մը : Ամենուրեք անդրորութիւն Այն գիշերներէն մին ուր լուռթեան եւ միայնութեան ազդիւրները աւելի խորունկ են :

Վրանին ներքեւ , Նէտիմ , կէս նիւրի մը մէջ , յանկարծ երիվարի մը խիւնիւր լսեց , սիրտը թռաւ՝ ականջ գրաւ . զղրգիւն մը . . . — տեղէն ցատեց Նէտիմ , արդէն դուրան է :

Ձիաւոր մը երիվարէն վար իջաւ :

— «Ալէամիւնալէյք» , ըսաւ անձանթը :

— «Ալէ՛յքիւսսէլամ» .

Եւ իւրաքանչիւր ոք ձեռքը կուրծքին տարաւ .

Նոր եկողը , նիհար ու երկայնահասակ է . դէմքը տգեղ՝ վայրագ արտայայտութեամբ , ուր մէկ հատիկ այգ մը (միւսը անշուշտ կոխի մը մէջ կորսնցուցած) թափանցող ու դժնահայեաց , միայն նայած տեղը կը գամուի :

Վրանը մտան . Զնստած , վերստին բարեւներ փոխանակուեցան : Նէտիմ լռած կը սպասէր , մինչ միակեանին շէտակէ նայելով երիտասարդին , ըսաւ .

— Օթեւան փնտռեցի ու վրանդ դիմաց եւլաւ , հիւրասիրութեանդ դիմողը՝ Վազորդի էլ-Քազզապալ է , Աստուած վրանդ մեծցնէ . . .

Վազորդի էլ-Քազզապալ . . .

Նէտիմը կեցաւ .

Կայծահ կ'իլաւ թէ չէ կ'երագէ ան — շունչը բռնուած , ըղեղը գանկէն զուրս ժայթքելու մօտ , խնդհեմալու վրայ՝ աշուղները շանթեցին . . . մէջքին դաշոյնը պատեանին մէջ սարսուռներով դողդաջաւ . . . Սակայն Նէտիմ գլուխը ծոցեց ու ձեռքը կուրծքին տանելով ,

— Բարո՛ւ եկար , Աստուծոյ հիւրն ես , վրանս քուկը է , հանգչէ , տէ՛ր :

Հանգչեցաւ ան :

Նէտիմ ի՞նչու սպանիլը վարկեան մը դիտելէն ետք , յուզմունքէն կիսահեղձ՝ վրանէն զուրս նետուեցաւ շունչ առնելու : Աստղափայլ գիշերուան լռին միայնութեանը մէջ , մատակը ցած խիւնիւրեով կարծես թէ գինքը կը կանչէր . մօտեցաւ անոր ու սկսաւ փայփայել ու սրբել , մինչ կենդանի իր անսովոր եւ խուլ խիւնիւրները կը շարունակէ երիտասարդ տիրոջ երեսն ու ձեռքը չրթներով անուշ անուշ լզելով : Սիրտը խռոված ու յուզեալ , Նէտիմ , գգուեց շոյեց մատակը , գլուխը գլխուն մօտեցուց ու անոր լայն թրթրացող պինչերուն հարալոյրներ գրաւ եւ այն պատճառ երեսին վրայ թաց ու խոնաւ ծորում մը զգաց . մատակը իր նախկին տիրոջ՝ Շէլիմի՝ սպանիլը ճանչցած էր : Վերջապէս գտած էին զանի :

Անանկ գլուխ գլխու տուած մնացին :

Գիշերը կ'անցնէր . . . վրանին ներքեւ երկայն փռուած կը ննջէ էլ-Քազզապալ . . . աւազակին խաղաղ խորգիւնին եւ արիւնջու երազներուն դիմաց՝ քանի անգամներ , Նէտիմ , անգուպ աչքերը վառ , արեան յիշատակին կատուրած , մոլեգնաւ ձեռքով սեղմեց դաշոյն . . . սակայն կարծես խաւարին մէջէն ձեռք մը ձեռ-

քին վրայ կը ծանրանար ու կը զսպէր զինքը :

Լուսնալու մօտ, հորիզոնը չիկակարմիր եւ րանգներով գունաւորուած էր հաղիւ, եւ անա էլ-Քաղզապ յանկարծ կը ցատը՝ րոնէն արթնցած : Միակ աչքը շուրջը պտտացուց, զէնքերը ու ձին փնտոց :

Դուրսը Նէտիմ արդէն անոր ձին պատրաստած կը սպասէ : Աւազակը մօտեցաւ երիտասարդին : Սակայն Նէտիմ, առանց անոր ժամանակ ձգելու երախտիքի ու չնորհակալութեան պարտքը կատարել, ասանկ խօսեցաւ .

— Է՛, էլ-Քաղզապ : Սէմրայի Շէյխ Ռաշիտին որդին եմ ես . . . հօրս վրէժն ամենու եւ լաճ՝ տարիէն աւելի զքեզ ի զուր փնտոցի : Թոշունի պէս եկար ինկար վրանս. գիշերը դաշտին տակ փռուած էիր, սակայն չլխորդի Նէտիմի վրանը հիւրասէր է . Աստուծոյ հիւրն էիր : հիւրընկալութեան օրէնքը ոտնակոխ չըրի : հիմա, հեծի՛ր, դնա՛ւ ազատ հեռացիր, ես իմ վրանէս չեմ շարժիր մինչեւ որ դիւրուան առաջին աստղը չփայլի — էլ-Քաղզապ՝ պաշտորդի, հիւր Աստուծոյ, երթնա բարեա՛ւ . . .

Ահարկու աւազակը, անշարժ, կայծակէ զարնուածի պէս, անճոռնի աչքը Նէտիմի վրայ տընկած, կը նայի . . .

Նախազգացում թէ ճակատագիր : « Գիշերը դաշտին տակ փռուած էիր . . . » Աչքը շանթից եւ զէմքը դալկացաւ :

Առանց բառ մը արտասանելու, էլ-Քաղզապ իր ձիուն մօտեցաւ . . . Նէտիմ ասպանդակը մատուց անոր՝ եւ աւազակը ցատքեց հեծաւ, ու պապանձած, վարազարար՝ աչքը քոփեալ՝ հեռացաւ սրարչաւ առանց ետին իսկ նայելու :

* * *

Նէտիմ, ոտքի վրայ կայնած՝ մատակին մօտ, անոր հետ միասին աչուռնին արեւմուտքին տընկած, լոխն կը սպասեն : Արեւակը ապշած ու հմայուած՝ զանոնք դիտելով հորիզոնէն վար սահեցաւ անցաւ :

Երկնից կապոյտը սկսած է մթազնիլ, ա՛լ Նէտիմ գէպի վեր կը նայի, կը փնտէ . . .

Մահիկը տարտամ ու թափանցիկ հաղիւ հաղ երեւցաւ, Նէտիմ ձեռքը դաշտին տարաւ ու կրկին նայեցաւ սրածայր այն մահիկին որ ներշնչած է Արաբին իր դաշտին կոր ձեւը, չըրթնի միմուռնի մը ունեցան, աղօթք մը վեր թռաւ, ու աստղ մը փնտոց . . . պահ մը եւս . . . մատակը, ականջները ցցած, աչքը հրա-

վառ, պոչը կամար ու ծփուն, նշանի մը կը սպասէ : Անա թարթիչ մը, ցոլ մը, կարկաջներ, անա՛ իրիկնատաղը, ու Նէտիմ սանձը մատակին ընազդին ձգեց . . . տրոխ մը, հովով ձայն մը . . . ու անհետացան :

.

Ատեններ անցած են :

Թեւերը կախ՝ տիրադէմ ու անշարժ, Շէյխին այրին կը սպասէ : Սէմրայի ցեղը հաւաքուած, ձեռքը ճակտին, հորիզոնին պիշ կը նայի :

Թանկարժ անապատին անդունդքէն կէտ մը կը ծնի, հեռզնեալ կը խոշորնայ, ամսի փոշի մը կ'ուռի, կը թաւալի, կը մերձենայ, սրարչաւ ձիաւոր մը միջոցը կը լափէ . Նէտիմն է :

Վրէժի խուզակը նիզակածօճ կը տրոփէ, տէգին ծայրը գլուխ մը գամած . էլ-Քաղզապին գլուխը . . .

Սէմրայի Արաբները իսկոյն ճանչցան իրենց չէյխորդին . ուժգին դոչեր, խնդութեան ազադակներ թնդացուցին վրանաստանը :

Նէտիմ, յաղթանակ, գլուխը բարձր, մատակէն վար ցատքեց .

— Անա՛, մայր իմ՛, ըսաւ .

Եւ աւաղին մէջ ուժգին խրեց նիզակը որուն ճօճումէն ծայրի ցցուած գլուխը գլորեցաւ ընկաւ գետին :

Մայրը սրտին վրայ երկայն սեղմոց իր Նէտիմը :

Նոյն օրն իսկ, էլ-Քաղզապին գլուխը Շէյխին ոտքերուն ներքեւ թաղուեցաւ, եւ Ռաշիտի ոսկերքը գերեզմանին մէջ ցնծացին :

Բարիգ

ՄԻՐ-ԵՐՈ

ԿԱՐՄԻՐ ԶԱՂԱՑԻԸ

— — —

Արձակ քերթուած

— — —

Տխուր նախադասութիւններ իրենց սեւ պարովը գլուխս կը դարձնէին եւ թաղածալի ներշնչումներու մէջ հողիս առկախուած՝ պատրանքի աշխարհներու ծոցը կը մղուէին :

Ամէն բան սեւ էր հոն . չլջիկներու երամի նմանոր քաղցր հողիներ կը սահէին միջոցին